

Bernard
Gavoty

Amintirile lui
George Enescu

Les Souvenirs de
Georges Enesco

Sommaire / Cuprins

Dans l'intimité d'Enesco / În intimitatea lui Enescu 10

I.	Enfance / Copilăria	46
II.	L'éveil à la musique / Descoperirea muzicii	60
III.	Vienne / Viena	82
IV.	Paris / Paris	108
V.	Les temps difficiles / Vremuri grele	136
VI.	Violon, violon, quand tu nous tiens! / Vioară, vioară, ce tiranică ești!	166
VII.	Sur l'estrade / Pe scenă	180
VIII.	Mes dieux / Idolii mei	208
IX.	Les deux guerres / Cele două războaie	228
X.	Œdipe / Oedip	244
XI.	Au travail / La lucru	294
XII.	Intimités / Intimități	320
XIII.	À voix basse / Pe șoptite	346

CHAPITRE I

Enfance

1881-7/19 août-
à Liveni-Vârnav
(aujourd'hui la comune
George Enescu),
dans le département
de Dorohoï (Botoșani),
en Roumanie, vient au
monde Georges Enesco,
fils de Costache et
de Marie Enesco.

À mon âge, on n'a plus la moindre coquetterie: parfois, on commence à avoir celle de se vieillir... Donc, j'articule sans aucune honte la date de ma naissance: 19 août 1881.

Je suis né de deux parents roumains, à Liveni, dans le département de Dorohoï, en pleine Moldavie. À l'âge de trois ans, mes parents m'emmenèrent à Cracalia, non loin de Liveni.

Rien de plus varié que mon pays natal. Comparez la chaîne des Carpathes à la plaine moldave. D'un côté, des montagnes immenses, des abîmes, des terrains volcaniques. Ailleurs, des vallons à perte de vue, des ravins, et la plaine, qu'il est si difficile de décrire à qui ne l'a jamais vue. Elle est banale, cependant, ma plaine moldave, avec ses champs d'orge et de maïs, ses lambeaux de vieilles forêts, sans guère de lumière à l'horizon, ses vieux villages effacés entre des bouleaux et des saules. Mon village est comme beaucoup d'autres. Il possède une belle église dont les icônes d'or bougent dans les volutes de l'encens. Nous habitons une maison sans étage, avec une galerie de bois peint, où l'on faisait sécher des chapelets

Copilăria

La vârsta mea, dispare orice urmă de cochetărie: uneori, doar, o ai pe aceea de a te declara mai bătrân decât ești... Deci, dezvălui fără să-mi fie rușine data nașterii mele: 19 august 1881.

M-am născut din părinți români, la Liveni, în județul Dorohoi, în inima Moldovei. La vârsta de trei ani, părinții m-au dus la Cracalia, în apropiere de Liveni.

Nimic nu este mai variat decât țara în care m-am născut. Comparați lanțul munților Carpați cu câmpia Moldovei. Într-o parte, munți imenși, abisuri, roci vulcanice. De cealaltă, văi cât vezi cu ochii, râpe și câmpia pe care e greu să o descrii celui ce nu a văzut-o niciodată. Pare banală totuși, câmpia aceasta moldavă, cu lanurile de orz și de porumb, cu fâșiile de codru bătrân, fără vreo fărâmă de lumină la orizont, cu satele vechi zărindu-se printre mesteceni și sălcii. Satul meu este ca multe altele. Are o biserică frumoasă cu icoane aurite, tremurând vii prin fumul de tămâie. Locuiam într-o casă fără etaj, cu un pridvor din lemn pictat unde stăteau să se usuce la

1881 – 7/19 august –
La Liveni-Vârnav
(astăzi comuna George
Enescu), în județul
Dorohoi (astăzi județul
Botoșani), în România,
se naște George Enescu,
fiul lui Costache și al
Mariei Enescu.

*La maison parentale
de Liveni, où est né l'artiste,
aujourd'hui musée*

*Casa părintească de la
Liveni unde s-a născut
artistul, azi muzeu*

d'oignons au soleil. Je me rappelle les paysans en blouses blanches brodées de bleu, chantant au crépuscule... Quant au pays d'alentour, d'autres l'ont mieux décrit que je ne saurais le faire. Ils ont évoqué: «... la mélancolie sans fin des routes roumaines désertes, aux ornières profondes, feutrées d'épaisse poussière, desquelles se dégage, par les grandes chaleurs des étés torrides, une senteur de vanille. Pas un arbre, pas un buisson, pas une borne. Par-ci, par-là, un de ces puits à bascule perdus dans la campagne, évocateurs des temps préhistoriques, avec leur margelle rustique de bois ou de terre battue. Parfois, un lièvre réveillé en sursaut traverse en flèche la chaussée. L'interminable file des chars roumains attelés de bœufs somnolents. Et, au loin, très loin, la flûte d'un berger solitaire...»* Oui, c'est bien là mon pays et l'image que j'en ai emportée.

Je suis né à la campagne. Mon père était agriculteur, fils d'un prêtre orthodoxe. Un instant attiré par la vocation sacerdotale, sa nature essentiellement nerveuse l'avait détourné, après quelques mois de réflexion, d'une existence contemplative. Il était tendre et coléreux, hurlait parfois de façon effrayante, mais, heureusement, il s'en tenait aux cris. Je ne lui ai jamais connu

* Princesse Cantacuzène: *Mémoires (en manuscrit à cette époque)*.

soare funii de ceapă. Îmi amintesc țăranii cu cămăși albe brodate cu fir albastru, cântând pe înserate... Ținuturile din jur au fost descrise de alții, mai bine decât aș face-o eu. Aceștia au evocat „...melancolia infinită a drumurilor pustii și pline de gropi, catifelate de praful gros din care emană, în timpul căldurilor de cuptor ale verilor fierbinți, o nedefinită și tulburătoare aromă de valeriană și vanilie... fără vreun copac, vreun tufiș, vreo bornă, ci doar, ici-colo, o fântână cu cumpănă, din cele rătăcite pe întinderea câmpiei, evocând timpuri preistorice, cu ghizdurile din lemn sau din pământ bătătorit. Câteodată, un iepure speriat traversează drumul ca o săgeată. Nesfârșitul șir de care românești, cu boii adormiți în jug. Și departe, departe de tot, fluierul unui cioban...”^{*} Da, așa arată țara mea și tot așa imaginea pe care am luat-o pretutindeni cu mine.

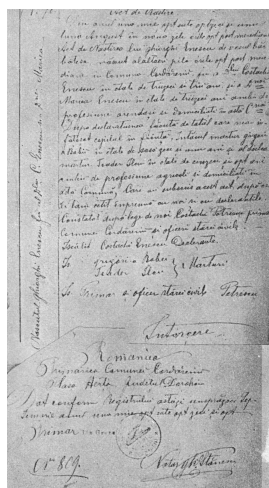
M-am născut la țară. Tata era agricultor, fiu de preot ortodox. O clipă a fost atras de chemarea preoției, dar, după câteva luni de gândire, firea sa, prea aprinsă, l-a făcut să renunțe la o existență contemplativă. Era duios și impulsiv; striga câteodată de te speria, dar, din fericire, se oprea la atât. Nu l-am văzut niciodată

Curtea de la Tescani

La cour de Tescani

^{*} Prințesa Cantacuzino: *Amintiri...* (în manuscris la acea vreme).

*Lacte de naissance
du futur musicien (1881)*

*Actul de naștere al
viitorului muzician
(1881)*

un geste vif à l'égard de qui que ce fût. Quand, aux heures de travail, il trouvait dans un fossé un de ses ouvriers endormi, accablé par la température—qui est, en hiver, celle de la Sibérie, et en été celle du Sahara—il se gardait de l'éveiller. Il le considérait en silence et murmurait à voix basse: «S'il dort, c'est qu'il a besoin de récupérer...» Mais quand l'ouvrier s'était réveillé de lui-même, ah! mon Dieu, quels cris! Je les entends encore.

C'était un homme robuste, plein de santé, qui dégageait une énergie bienfaisante. Jusqu'à sa mort, en 1919, il m'a aidé à lutter contre une disposition excessive à l'attendrissement et à l'émotivité, que j'avais héritée de ma mère.

Ma mère était ma mère: je veux dire qu'elle était maman... Une mère admirable, tendre, trop aimante peut-être. Si j'ose m'en plaindre, c'est que je n'ai pas été un enfant gâté, mais un enfant chéri, à l'excès—jusqu'à l'étouffement. Je ne saurais en blâmer mes parents qui avaient bien des excuses. J'étais leur huitième enfant et, cependant, leur enfant unique: sept frères et sœurs m'avaient précédé. Deux d'entre eux étaient morts en bas âge; en 1878, une angine diphtérique emportait les cinq autres. Mes parents passèrent trois années dans l'angoisse, espérant qu'un nouveau venu effacerait, non pas le souvenir, mais l'absence des disparus. Ils priaient ardemment et multipliaient les pèlerinages pour

facând vreun gest brutal față de cineva. În timpul lucrului, atunci când găsea vreun muncitor dormind într-un șanț, toropit de căldură – vara ca-n Sahara, iarna ca-n Siberia, așa este clima la noi –, avea grijă să nu-l trezească. Se uita la el în tăcere și spunea încet: „Dacă doarme, înseamnă că are nevoie de somn...” Dar, dacă muncitorul se trezea brusc, ah! Doamne, ce strigăte! Le aud încă.

Era un om voinic, plesnind de sănătate și de o energie binefăcătoare. Până când a murit, în 1919, m-a ajutat să lupt împotriva înclinației mele excesive spre duioșie și emotivitate, pe care o moștenisem de la mama.

Mama era mama: vreau să spun că era... mămica. O mamă admirabilă, duioasă, prea iubitoare poate. Dacă aș îndrăzni să mă plâng, aș face-o pentru a spune că nu am fost un copil răsfățat, ci un copil adorat, până la exces, până la sufocare. N-aș putea să-mi învinuiesc pentru asta părinții, aveau atâtea motive. Eram al optulea copil și totuși copil unic: șapte frați și surori se născuseră până la mine. Doi dintre ei au murit mici de tot; în 1878, o epidemie de angină difterică i-a răpus pe ceilalți cinci. Părinții mei au trăit trei ani de groază, dar cu speranța că un nou-născut va șterge nu amintirea, ci absența celor dispăruți. Se rugau cu ardoare și făceau mereu pelerinaje la mânăstiri,

*Capela conacului
de la Tescani*

*La chapelle du manoir
de Tescani*

*Les grands-parents
et la famille de l'artiste
Bunicii și familia artistului*

demander à Dieu de leur envoyer l'enfant désiré. En 1881, je vins au monde.

Mes parents conçurent de cette naissance moins de joie que d'épouvante: s'ils allaient perdre ce huitième enfant? Quand je songe à mon enfance, je sens encore autour de moi le climat de vigilance terrifiée où je croissais. On me gardait des moindres périls, à la plus petite alerte on tremblait pour moi. Dans cette chaleur de serre, étouffante et passionnée, je n'ai grandi que trop vite. Et si je suis, aujourd'hui, un homme hypersensible, une manière d'écorché vif, c'est à mon enfance qu'il faut en demander, je crois, l'explication.

Malgré tout, j'ai gardé le meilleur souvenir de mon existence campagnarde. N'ai-je pas grandi à l'air libre, au milieu des animaux et des plantes, ayant sous les yeux, à perte de vue, des champs de blé, d'orge, d'avoine et de maïs? Trop simple pour se comporter en seigneur, mon père vivait en propriétaire terrien. La majorité des paysans du village travaillaient à son exploitation. En retour, il les payait plus que convenablement, il les protégeait, les aidait de cent manières. J'affirme qu'il était un bon maître.

J'allais oublier de noter que ma mère était, comme son mari, nièce d'un prêtre orthodoxe. Me voilà, de ce fait, marqué d'un double sceau, à la fois campagnard et mystique. La terre et la religion ont été les deux divinités de mon

să-l implore pe Dumnezeu să le dăruiască copilul dorit. În 1881, am venit pe lume.

Dar nașterea mea le-a adus părinților mai multă spaimă decât bucurie: dacă aveau să-l piardă și pe acest al optulea copil? Când mă gândesc la copilărie, simt încă în jurul meu climatul de vigilență înspăimântată în care am crescut. Eram ferit de cele mai mici pericole, la cea dintâi alarmă tremurau pentru mine. În această căldură de seră, sufocantă și tensionată, m-am maturizat prea repede. Și, dacă astăzi sunt un bărbat hipersensibil, un fel de jupuit de viu, explicația cred că trebuie căutată în copilăria mea.

În ciuda acestora, am păstrat cea mai bună amintire despre existența mea la țară. N-am crescut oare în aer liber, în mijlocul animalelor și al plantelor, privind cât vedeam cu ochii lanurile de grâu, de ovăz, de orz și de porumb? Prea simplu ca să se poarte ca un domn, tatăl meu trăia ca orice proprietar agricol. Majoritatea țăranilor din sat munceau pe moșia lui. La rândul său, el îi plătea cum se cuvine, le oferea protecție, îi ajuta în toate felurile. Pot să afirm că era un stăpân bun.

Era să uit să scriu că mama era, ca și soțul ei, nepoată de preot ortodox. Așa se face că port o dublă pecete, de țăran și de mistic. Pământul și religia au fost divinitățile copilăriei mele.

*Interior din casa
de la Liveni*

*Intérieur de la maison
de Liveni*

La mère, Marie Enesco
Mama, Maria Enescu

Le père, Costache Enesco
Tatăl, Costache Enescu

enfance. J'y suis resté fidèle—en transposant. À mon sens, la seule valeur sûre, c'est la terre: par malheur, je n'en possède plus un arpent. Et si mes sentiments religieux se sont modifiés avec l'âge, c'est bien, cependant, un respect sacré que j'éprouve pour tout ce qui est vénérable.

Voilà mes impressions d'enfance. Elles sont très simples et naïves, comme il se doit, mais assez fortement ancrées dans ma mémoire pour que j'aie pu, il y a une douzaine d'années, les exhumer facilement. Vers 1942*, le roi Carol II eut l'idée de me nommer sénateur: curieuse idée, redoutable honneur! Pour ne pas sombrer dans la vieillesse prématurée des pères conscrits, j'ai interrogé mes souvenirs d'enfant, et comme je m'exprime mieux avec des notes qu'avec des mots, j'ai composé une suite de petites pièces pour violon et piano, que j'ai intitulée—justement—*Impressions d'enfance*. On n'y trouve pas l'exubérance et la variété que le titre semble annoncer. Mon enfance a été si particulière! Imagine-t-on que, par crainte d'une contagion possible, morale ou physique, on ne m'a donné, durant mes premières années, ni compagnons d'études, ni camarades de jeux? Ne pouvant me confier à personne, je gardais pour moi tous mes

* En 1942, le roi Carol II n'était plus au pouvoir. (*Note de l'éditeur roumain.*)

Le-am rămas credincios – transferându-le în muzică. După mine, singura valoare sigură este pământul: din nefericire, nu mai am niciun petec. Și simțămintele religioase mi s-au modificat cu vârsta, dar simt, totuși, respect pentru tot ceea ce este sacru.

Acestea sunt impresiile mele din copilărie. Sunt foarte simple și naive, așa cum trebuie să fie, dar destul de adânc înfipite în memorie ca să fi putut, în urmă cu vreo doisprezece ani, să le scot la iveală cu ușurință. Prin 1942*, regele Carol al II-lea a avut ideea de a mă numi senator: ciudată idee, o onoare de temut! Pentru a nu mă afunda în bătrânețea prematură a înțelepților de odinioară, mi-am chemat amintirile din copilărie și, cum mă exprim mai lesne prin note decât prin cuvinte, am compus o suită de piese mici pentru vioară și pian pe care am intitulat-o – în mod justificat – *Impresii din copilărie*. Nu este plină de exuberanță și de varietate cum pare să o anunțe titlul. Copilăria mea a fost atât de ciudată! Poate cineva să-și închipuie că de frica vreunei contaminări, morală sau fizică, în primii mei ani nu am avut niciun coleg de studiu, niciun tovarăș de joacă? Cum nu puteam discuta cu nimeni, mi-am păstrat

Icoană din casa părintească

Icône de la maison parentale

* În 1942, regele Carol al II-lea nu mai era la putere.
(*N. red.*)

*Când, în iunie trecut, i-am arătat proiectul
ce avea să ducă la publicarea acestui volum,
George Enescu fost foarte încântat și și-a manifestat
satisfacția fără nicio reținere.*

Bernard Gavoty

Un geniu al muzicii universale întâlnește unul dintre cei mai remarcabili critici muzicali: din această întâlnire, care a avut loc într-un ciclu de discuții memorabile la Radiodifuziunea Franceză, s-a născut o operă biografică unică: *Amințirile lui George Enescu*. Unică și prin faptul că poate fi considerată o autobiografie. Însăși vocea marelui compozitor român, vorbind la persoana întâi, dezvăluie, capitol după capitol, o poveste care își încântă cititorul ca o operă muzicală. Tumultul trăirilor personale se aranjează în teme riguroase, destinul unui geniu este înscris cu claritate în cel al artei căreia i-a fost predestinat.

Cu o empatie rar întâlnită în scrierile biografice, Bernard Gavoty își asumă și își joacă strălucit rolul de interpret al operei care este viața unui creator autentic.